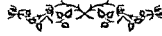

MEHMET ÂKİF ERSOY'UN HAYATINDA VE SAFAHAT'TA KADIN

Nesrin Tağızâde KARACA*

Özet:

Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma sürecinin hızlandığı ve Millî Mücadele'nin ivme kazandığı dönemde; şair, düşünce-dava adamı, birey, hatip ve yazar kimlikleri ile öne çıkan, özel hayatı ve toplumsal yaşamında örnek bir görüntü çizen Mehmet Âkif'in dünyasında 'kadın'ın yeri, hayatında ve eserlerinde ne şekilde var olduğu, ailesi ve çevresinden yola çıkılarak ele alınmış, 'kadın'a bakışı Safahat'ından izlerle sergilenmeye çalışılmıştır. İslami düşünce ve yaşama ekseninde şekillenen hayat ve eser bağlamında 'kadın'ın gelenek, inanç, kültür ve çağı içindeki yerinin Mehmet Âkif'te önemli ve özel bir konumda olduğu, geleceğin de ancak bu unsurun yükselmesiyle temellendirilebileceği hususu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Âkif, Hayatı ve Çevresindeki Kadınlar, Safahat'ta 'kadın', Aile.

Woman in the Works and Life of Menmet Âkif Ersoy

Abstract:

The position of women and how they exist in the world and works of Mehmet Âkif, who stands out with his identity as a poet, man of thought and justice, individual, elocutionist, writer, and a man who has a portrait of an ideal profile in both his personal and social life, are discussed by taking his family and relatives into consideration; and his point of view towards 'woman' is exhibited through the themes in his novel Safahat. It is indicated that in the context of the life and works which are shaped according to Islamic understanding and lifestyle, the

---

* Doç. Dr., Başkent Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

position of 'woman' in tradition, belief, culture and era has a quite vital significance for Mehmet Âkif, and that the future as well, can only be better developed by the improvement of this component.

Key Words: Mehmet Âkif, His Life and the Women around him, 'Woman' in Safahat, Family.

Mehmet Âkif, Türk düşüncesi ve edebiyatında fikirleri, şiirleri ve sanatıyla olduğu kadar hayatı, değerleri ve mücadelesiyle de müstesna bir kişiliğe sahiptir. Bu kişiliğin oluşmasını sağlayan en bariz özellik, ailesinden aldığı dinî-ahlakî terbiye ve kendisini yetiştirmeye azmetmiş bir dirayetten geçmektedir. Sanatkâr kişiliği ve duyarlılığı, güçlü Türk-İslam kültürü, bilimsel zihniyet, sağlam bir dil şuuru ve içinde yaşanılan tarihi ve sosyal şartların realist bir gözle müşahedesi çerçevesinde oluşan Mehmet Âkif, bu özelliklerine hayatı boyunca sahip çıkmış, idealleri, fikirleri ve doğru bildikleri uğrunda geri adım atmamıştır.

Millî Mücadeleye katılarak, ülkesinin bağımsızlığı için çalışmak ve halkı aydınlatmak görevini seve seve kabul eden Mehmet Âkif; inancıyla sanatını bir arada tutabilmiş, sağlam karakteriyle de toplum tarafından sevilmiş, kültür tarihimizin abide şahsiyetlerinden biri olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma sürecinin hızlandığı ve Millî Mücadele'nin ivme kazandığı dönemde; şair, düşünce-dava adamı, birey, hatip ve yazar kimlikleri ile öne çıkan, özel hayatı ve toplumsal yaşamında örnek bir profil çizen Mehmet Âkif'in dünyasında 'kadın'ın yeri, hayatında ve eserinde ne şekilde var olduğu, ailesi ve çevresinden yola çıkılarak ele alınmış, 'kadın'a bakışı Safahat'ından izlerle sergilenmeye çalışılmıştır. İslami düşünce ve yaşama ekseninde şekillenen hayat ve eser bağlamında 'kadın'ın gelenek, inanç, kültür ve çağ içindeki yerinin Mehmet Âkif'te önemli ve özel bir konumda olduğu, geleceğin de ancak bu unsurun yükselmesiyle temellendirilebileceği hususu belirlenmiştir.

Çağdaşları içinde hayata ve sanata dair öncelik sıralaması çok farklı olan Mehmet Âkif için, toplum meseleleri daima ilk sırada yer tutmuştur. Bu yüzden 'toplum'un iyiye ve doğruya yönlendirilmesi konusunda hiçbir zaman görev almaktan kaçınmamıştır. Görev ahlakına bağlı bir kişilik olan Mehmet Âkif, aile hayatında çocuklarıyla çok fazla vakit geçirememiş, her zaman yanlarında olamamıştır ama onlara, yaşadıkları topluma faydalı olmayı, vatan için fedakârlık yapabilmenin önemini, kendi hayatından örneklerle göstererek öğretmeye adanmıştır.

Arayışlar döneminin söylem ve eylem adamı olan Âkif'in Batı karşısındaki tavrı hiç bir zaman tamamen reddetmek olmamış, Batı'nın bilimsel ve sanatsal yönünden yararlanmanın çağın bir zorunluluğu olduğunu çeşitli vesilelerle vurgulamıştır.

Âkif'te “marifet-fazilet” bileşimi bir ilke olarak karşımıza çıkan husus; Batı'dan Avrupa medeniyetinin bilim ve sanatının “marifet” olarak alınabileceği; ancak Avrupa'nın kötülüklerinden “fazilet” ile uzak durulabileceği noktasıdır. Fazilet-erdem niteliği ise gerçek İslam'ın içinde mevcut olan iyi ahlak, çalışma ve azimden geçmektedir.

Denilebilir ki, Mehmet Âkif'in 1873-1936 yılları arasındaki altmış üç yıllık ömrü veya 1908-1936 yılları arasını kapsayan otuz yıllık sanat hayatında birkaç manzumeyi hatta birkaç manzumenin bazı bölümlerindeki söyleyişle az yaşadığı duygu, sevinç ve mutluluk olmuştur. Bunun bir kısmı hâle değil, geçmişe; özellikle çocukluk yıllarına ait bireysel duygular iken, çok az kısmı da toplumsal olana yöneliktir.

Mehmet Âkif Ersoy'un kendi hayatından da derin izler taşıyan, 1880-1930 yılları arasındaki dönemin İstanbul'u ve onun elli yıllık problemlerinin anlatıldığı Safahat'daki kadın konusu ile onun kadınlıkla ilgili düşüncelerinin öne çıkarılmasına yönelik bu çalışmada önce hayatından ve yakın çevresinden yola çıkarak uzaktan yakından tanıdığı ve etkileşim içinde olduğu kadınların değerlendirilmesine gidilecektir.

Aile ortamı ve yetişmesi ile kendi kurduğu ailesinden yani kendi hayat hikayesi bağlamında Mehmet Âkif'in, kadın ve kadınlık meselesine yaklaşımının reel temellendirilmesi ve meseleye bakışının köklerini ortaya koyabilmek açısından annesi, eşi, kızları ve torunları çerçevesinde özel hayatındaki kadınların duygu ve düşünce dünyasında önemli yeri vardır. Âkif'in kadınlığa (sosyal, hukukî, insanî konum) bakışı bağlamında annesi, eşi, kız kardeşi, kızları ve isim olarak bile olsa hayatında ve etrafında olan kadınların konumları ve bunlarla ilişkisinin nasıl yer aldığı konusu Safahat'ta yer alan şiirlerden özellikle manzum hikâye diyebileceğimiz örneklerden hareketle belirlenmeye çalışılacaktır. Bu yaklaşım, Mehmet Âkif'in evlat, eş ve baba olarak kişisel portresini ortaya koyabileceği gibi, kadını toplumsal yapının aslı unsuru gördüğü durumu da somutlaştırabilecektir.

Mehmet Âkif, Arnavutluk bölgesinin İpek kasabasından küçük yaşında İstanbul'a okumak için gelen ve daha sonra da tahsilini ilerleterek Fatih Medresesi müderrislerinden olan Mehmed Tahir Efendi (1826-1888) ile aslen Buharalı bir aileye mensup olan annesi Emine Şerife Hanım'ın (1836-1926) ilk çocuğudur: “Babam Fatih müderrislerinden İpekli Hoca Tahir Efendi merhumdur ki, benim hem babam hem hocamdır! Ne biliyorsam kendisinden öğrendim.” diyen Âkif'in babasını çok sevdiği, ona “pir-i güzün” diye hitap etmesinden anlaşılmaktadır. Âkif'in annesi Emine Şerife Hanım, baba ve anne soyu Buhara'dan gelip Anadolu'ya yerleşen bir ailenin kızıdır. Âkif'in damadı olan Ömer Rıza Doğrul: “... Anadolu'da doğmuş ve büyümüş

olan Âkif'in annesi Tokat'ta yerleştikten sonra Hirvanlılardan Mehmet Derviş Efendi ile evlenmiş ve sonra kocasıyla birlikte Amasya'ya, daha sonra İstanbul'a gelerek Sarıgül'deki evine yerleşmişti (...) Şerife Hanım'ın Derviş Efendi'den iki erkek, bir kız çocuğu doğduysa da erkeklerin vefatından sonra babaları da rahmet-i Hakk'a iltihak etmiş ve Şerife Hanım genç yaşta dul kalmıştı. Âkif'in babası Mehmet Tahir Efendi, bu sıralarda ona talip olmuş ve onunla evlenmişti. Emine Şerife Hanım tam manasıyla İslam-Türk kadını idi. Sağlam bünyeli, sağlam seciyeli, anlayışlı, tecrübeli ve derin görüşlü bir kadındı. İtikadı bütün bir Müslümandı. Beş vakit namazını ihmal etmez, ibadetlerinden haz duyar, itikatlarını yaşar, feragat ruhunu canlandırır, iyilik etmekten, iyilik etmek için koştuktan bahtiyarlık duyar, ince hisli, yüksek ruhlu bir insandı. Emine Şerife Hanım, İpekli Tahir Efendi ile evlendikten sonra ilk kocasının son yadigârı olan kızını da kaybetmiş, fakat Şerife Hanım bu acıya da tahammül ettikten sonra Âkif'i doğurmuş, bu oğlanın doğması ona en büyük teselli vermiş ve geçen matemleri unutturmuştu." derken Emine Şerife Hanım'ın Tahir Efendi ile evlenmesinde en büyük etkenin, Âkif'in babasının 'Temiz Tahir Efendi' diye tanınmasını belirtmektedir. Annesi Emine Şerife Hanım, 90 yaşına kadar yaşamış, 1926'da vefat etmiş, en büyük arzusu hacca gitmek olan Şerife Hanım, oğlu Âkif sayesinde bu dileğinin de gerçekleşmesini görmüştür.

Böyle bir aile ortamında doğan Mehmet Âkif, 1878'de İstanbul-Fatih Sarıgül'de dünyaya gelmiştir. Kızkardeşi Nuriye Hanım hakkında geniş bir bilgi yoktur. Arif Hikmet Çobanoğlu ile evlenmiş olan Nuriye Hanım'ın Halet adlı bir kızı olduğu bilinmektedir. Mehmet Âkif'in "Fatih Camii" şiirinde, namaz için gittikleri camiyi anlatırken, "..bir küçük kızcağz..." (s. 8) diye bahsettiği kardeşi Nuriye Hanım'dır. Daha önce dünyaya getirdiği çocuklarının ölümü dolayısıyla kötü hatralara sahip, hassas ve dindar bir hanım olan annesi, Mehmet Âkif ve kardeşi Nuriye'nin yetişmelerine ihtimam göstermiş olmalıdır. Mehmet Âkif'in, çocukluğunun bu "mutlu ve mesut" günleri şiirlerine sızabilmiş, çocukluk yani "o kaybolmuş cennet", büyüdükçe daima hatırlanan ve güzel hatıralarla süslenen bir masala dönüşmüştür:

Çocukluk yıllarına ait sevinç ve mutluluklarının başında, daha sekiz yaşında iken kardeşi ve babasıyla birlikte Fatih Camii'ne gidişleri, orada babasının namaza durup onları unutmaya üzerine hasırlar üstündeki "âşikâne" koşturmaları gelen Âkif'in, çocukluk yıllarına ait bir ömre bedel bir başka "hoş hâtıra"sı bayramlarla ilgilidir.

Bayramda gelir yâda ne hoş hâtıralar ki:

Bir ömre verilmez, o kadar kadri girândır.

İyidin bana dâim görünür levh-i kerîmi:

Mâzî-i tufûliyetimin yâd-ı besîmi.

(Bayram, s. 50)

Mehmet Âkif'in hayatında mutlu ve mesut olduğu hemen hemen tek dönem çocukluk yıllarıdır. Nitekim Sanatkâr isimli manzumesinde çocukluğunda “bahtiyar” olduğunu, içinde büyüdüğü aile ocağının da “cennet”ten farkı bulunmadığını belirtir.

“Çocukluğumda, evet, bahtiyar idim cidden

Harim-i ailenin farkı yoktu cennetten" (Sanatkâr, s. 514)

dediği sıcak aile ortamı ve sevgi dolu bir aile ocağında yaşadığı güzel günlerin şairin benliğinin oluşmasını olumlu yönde etkilediği açıktır. Böylece bir toplumun sağlıklı bir temele sahip olmasının en önemli göstergesi olarak gördüğü aile ve çocuğa verdiği değeri eserinde olduğu kadar, yetişme sürecinde de açık olarak görmek mümkündür.

Mehmet Âkif'in, 1898 yılında evlendiği eşi İsmet Hanım ise Tophane-i Âmire veznedarı Mehmet Emin Bey'le Hasibe Hanım'ın kızıdır ve evliliklerinin ilk yılında Cemile dünyaya gelmiştir. Ömer Rıza Doğrul, İsmet Hanım'ı "...tam manasıyla kibar bir İstanbul kızıydı. Yakışıklı, derin duygulu, ince ruhlu, zeki ve görgülü bir kadındı." ifadeleriyle tanımlarken, Âkif, kırk yıllık hayat arkadaşı olan İsmet Hanım için; "İstanbul şivesi hakkında benim kamusum.." diyerek Türkçe ve dil duyarlılığında eşinin yerinin müstesna olduğunu belirtmiş, son derece lirik bir dörtlülüğünde eşi İsmet Hanım'a hitaben;

“Seni bir nura çıkarsam, diye koştum durdum,
Ey, bütün dalgalı ömrümde, hayat arkadaşım!
Dağ mıdır, karşı gelen, taş mı hep aştım lâkin,
Buruşuk alınma çarpan bu sefer kendi taşım!”

seslenişi ile de bir ömrün adanmışlığını dile getirmiştir.

Mehmet Âkif ile hayatındaki tek kadın olan İsmet Hanım'ın ilk çocukları Cemile ile birlikte Feride ve Suad adlarında üç kızı, daha sonra üç erkek çocuk; İbrahim Naim -1,5 yaşında vefat etmiş-, Emin ve Tahir dünyaya gelmiştir. İsmet Hanım, Âkif'in 1936 yılında vefatından sonra bir süre daha yaşamış, gençliğinden beri muzdarip olduğu nefes darlığından 1944'te vefat etmiştir.

Âkif'in kızlarının büyüğü olan Cemile Hanım, Ömer Rıza Doğrul ile evlenmiş, Nazan, Bülent ve Rezzan adlı üç çocuğu olmuştur. İkincisi Feride Hanım, Muhiddin Akçor'la evlenmiş, Nihal ve Seyhan adlarında iki kız evlat sahibi, üçüncü kardeş Suad ise askeri veteriner Ahmet Argon'la evlenmiş, onların da Ferda ve Selma adlı iki kızı olmuştur. Üç kız sahibi olan Âkif'in torunları arasında da kızlar ağırlıktadır.

Mehmet Âkif, mizaç ve konum itibarıyla dışa açık olduğundan şiirlerinde ‘ev içi’

çok fazla yer almaz. O, kitlelerin, kalabalıkların, halkın ve sokağın sesi olmuştur. Bu bağlamda onun sosyal fayda endişesini gözettiği sanatı ve mizacı ile şiirleri arasındaki bağ dikkate alınmadan tam anlamıyla anlaşılacak bir özelliğe sahiptir. Âkif, şiirlerinde pek çok tiplemenin yanında toplumun “saf ve merhametli” yönünü gösteren -kendisinininkiler de dâhil- çocukları da işlemiştir. Şair bir baba olarak çocuklarına gösterdiği özeni ve ilgiyi ortaya koyan; kızları Cemile ve Feride’yi konu alan iki kardeşin bebekle oynayıp, onların küçük dünyalarını, birbirleri ve oyuncakla ilişkilerini anlattığı “Bebek yahut Hakk-ı Karar” (s. 148) başlıklı şiirinde baba ve kızları arasındaki diyalogun bütün güzellikleri aksettirilmiştir. Yine kendi hayatından bir izdüşümü olarak, kız kardeşi Nuriye’nin dört yaşında hastalanıp ölen kızı, yeğeni Selma için aynı adlı şiiri yazan Âkif’in annesi de şiirine girmiş, yaşlı ve üzgün bir nine olarak çizilmiştir. (s. 56)

Hayatının sonraki yıllarını dolduran görevler, ülkesini düşmandan kurtarmak ve bağımsızlığa kavuşturmak uğruna yaptığı seyahatler onu ailesinden zaman zaman uzaklaştırmış, Âkif’in çocuklarıyla fazla ilgilenmesine engel olmuştur. Onun Mısır’a gidiş gelişleri sırasında çocuklarına karşı babalık vazifesini yerine getirememiş olmasının verdiği vicdan azabını, özellikle dostlarına ve yakınlarına yazdığı mektuplarda hissetmek mümkündür.

Mehmet Âkif’in Milli Mücadele hareketine hangi şartlar altında katıldığı ve ailesinden nasıl ayrıldığı konusunda kızı Feride Akçor şunları söylemektedir: “Hiç unutamadığım hatıra, babamın ilk Anadolu’ya gidişi esnasında cereyan etmiştir. Annem bir sabah geldi. Babamın gideceğini söyledi. Dersi var diyorduk. Baktım babam kapının önünde giyinik vaziyette duruyor. Babamın gözlerinden yaşlar akıyordu. İlk defa o vaziyette görüyordum babamı. Çok fena oldum... Ben de kendimi tutamadım. Ağlayarak yukarıya koştum. Babam da arkamdan koştı. Beni kucakladı. Üzülmeysin, dedi. Babamın o halini çok iyi anlıyordum. Çünkü bir daha ya görüşecektik, ya görüşmeyecektik. Sonradan görüştüğümüz bir asker, babamın Anadolu’ya gidişini anlattı. Küçük kardeşimle birlikte yola çıkmıştı. Aileden bir hatıra olsun diye onu yanına almıştı..”

Son zamanlarda Mehmet Âkif’ Ersoy’un bilinmeyen bir şiiri olarak ortaya çıkan¹ fotoğraf arkasına eski harflerle yazılmış “Ferda Kadın” ismini taşıyan şiiri, küçük kızı Suad’ın ilk çocuğu olan torunu Ferda Argon için yazılmıştır. Âkif’in 1926 yılında gönderdiği ilk ve tek çocuk şiiri olan bu şiirin altında yer alan tarih 20 Şevval 1345’tir. Mehmet Âkif Ersoy’u oğlu Mehmet Emin ile birlikte gösteren fotoğraf; “Pek Sevgili Suat Ablama. Kardeşiniz M. Emin” diye imzalanırken, şair tarafından

1 Türk Edebiyatı, Aralık-2008, s. 422.

“An’îl gıyap tanıdığım Ferda Hanım’a. Mehmet Âkif- Deden” şeklinde takdim edilmiştir:

Ferdâ Kadın! Ferdâ Kadın
Ben görmeden sevdim seni.
Sen galiba gördün beni,
Pek ihtiyar, hoşlanmadın.
Ferdâ Kadın! Ferdâ Kadın!
Ey yavrumun ilk yavrusu
Pek tatlı şeysin doğrusu
Lakin neden çirkin adın?
Yok yok, adın cidden güzel
Dünyada her şeyden güzel
Aydan güzel, gündenden güzel
Ay, gün nedir? Senden güzel
Hatta derim: Benden güzel
Zira “yarın” “dün”den güzel...

“Fir’avn ile Yüz Yüze” (s. 477) başlıklı şiirini, kendi hayatından bir diğer izdüşüm olarak büyük iyiliklerini görmüş olduğu Abbas Halim Paşa’nın karısı Fahr’n-nisa Emire Hadice Hanım’a ithaf etmiş olan Âkif’te, kendi yakınlarıyla birlikte bazı kadın isimlerinin de özel bir anlamı vardır. Safahat’da geçen kadın isimlerinden biri “Melek”, diğeri ise “Leyla”dır. Köse İmam’ın kızı -Asım’ın küçük kız kardeşi- Melek olup, Leyla ise ideali, aydınlık geleceği ve inançları sembolize etmektedir:

“Senin Mecnûn’unum, bir sensin ancak taptığım Leylâ”
“Gel ey dünyaların Mevlâ’sı, ey Leylâ-yı vicdanım”

derken ‘Leyla’, Mehmet Âkif’in manevi dünyasının temsili durumundadır.

“Hayır! Şark’ın, o hodgâm olmayan Mecnûn-ı nâ-kâmın,
Bütün dünyada bir Leylâ’sı var: âtisi İslâmın.

.....

Gel ey Leylâ, gel ey candan yakın cânân, uzaklaşma!
Senin derdinle canlardan geçen Mecnûn’la uğraşma!

.....

Helâl olsun o kurbanlar, o kanlar, tek sen ey Leylâ
Görün bir kerecik, ye’s etmeden Mecnûn’u istilâ.

.....

Bu nâzın elverir, Leylâ, in artık in ki bâlâdan,
Müebbed bir bahâr insin yanmış yurda Mevlâ’dan (s. 75-76)

“Leyla” şiirini; “İstiklâl Marşı”, “Süleyman Nazif’e”, “Bülbül”, “Âmim” ve “Sessiz Feryad”la birlikte 1922 (1337)’de Ankara’da kaleme alan Mehmet Âkif, Sakarya Zaferi’nden sonra cephelere uzun bir sessizlik hâkim olması üzerine Meclis’te nihai darbeyi indirecek hücumun gecikmesine yönelik tartışmalar sürerken, aynı zamanda yapılacak taarruzun bütün İslam dünyasını uyandıracak mahiyette olmasını arzu etmektedir. Şiir, bu hasret ve ideali dile getirerek ‘Leyla’ ismini bu idealin sembolü olarak kullanan şairin bu gerçekliğe dayandırmasıyla birlikte, İslam medeniyetine hâkim olan inkırazın yarattığı memnuniyetsizliğinden de beslenir. Leyla, İslam dünyasının parlak geçmişinin sembolü olduğu kadar, hâlde Mecnun’a benzettiği Müslüman-Şark dünyasını içinde bulunduğu karanlıklardan nura çıkaracak kurtarıcıdır. ‘Leyla’, tasavvuru aynı zamanda ‘Vatan-kadın’, ‘medeniyet-kadın’, ‘şehir-kadın’ arasında kurulan münasebetin bir tezahürüdür. (Ercilasun 1988, 96)

Safahat’ta geçen kadın adlarının dökümüne baktığımızda; kendi yakın çevresinden Feride (8), Cemile (4), Selma (2), Melek (2), sembol isim olarak Leyla (11), diğer isimlerden Ayşe (2), İffet (1), Remziye (1), Eleni (1) kullanım sıklığıyla yer almaktadır.

Âkif’in eserlerinde iki tip kadınla karşılaşılır. Biri sosyete olarak nitelendirdiği kesimde yaşayan duyarsız, özüne ve değerlerine yabancılaşmış kadın, diğeri ise yoksul ve çoğu zaman ikinci sınıf muamele gören eğitimsiz kadınlardır. Bunları; sarhoş kocaların çilesini çeken, dövülen, sokağa atılan kadınlar; üzerlerine evlenen kocalarına sabır göstermeye çalışanlar ile yetim ve öksüz kalmış torunlara bakma mücadelesi veren yaşlı ve güçsüz kadınlar olarak belirleyebiliriz. Bu bağlamda; “Küfe”de (s. 24) Hasan’ın annesi, “Meyhane”de (s. 38) kocasını sokaklarda arayan kadın, “İstibdat”da (s. 85) hakarete maruz kalan kadın, “Köse İmam”da (s.126) kocasının ikinci evliliğine katlanmak zorunda kalan kadın örnek gösterilebilir.

Selma (s. 56) ile Berlin Hatıraları’ndan (s. 330) alınmış mısralarda çocuğunu kaybeden bir kadının yıkılışı anlatılır. Kadın içgüdüsel olarak çocukları için her türlü fedakârlığa katlanabilecek bir yapıda donatılmıştır. Annenin en büyük dileği çocuklarının sağlıklı bir şekilde yetiştiğini görmektir ancak annenin çocuğunu kaybetmesi, geride büyük bir boşluk ve beraberinde yıkım getirecektir.

Safahat’ın temel iletilerinden biri olarak, Müslüman dünyanın acınacak durumu, tembelliği ve duyarsızlığı anlatılırken erkekler hedef alınmıştır. Doğrudan bir kadından/kadın kitlesinden söz edildiği görülmez. Kadın, ya çocukları için üzülen bir anne/nine ya eşi tarafından ihmal edilmiş bir eş ya da yanlış Batılılaşma anlayışının yanlış bir ögesi olarak ele alınan toplumsal unsurdur. Mehmet Âkif, Batılı kadına özenmenin Müslüman Türk kadını için doğru olamayacağını vurgulayarak İslamiyet’in asıl kaynaklarına inilmediği için ihmal, şiddet gibi kadını olumsuz yönde etki-

leyen davranışların İslamiyet'e dayandırılmasına karşı çıkmıştır.

Mehmet Âkif'in tipolojisini ortaya koyan şiirlerinin içinde Köse İmam'ın ağzından aktardığı;

"Üç sınıf halka içim parçalanır, hem ne kadar!
İhtiyarlar, karılar, bir de küçükler; bunlar
Merhamet görmeli, yüz görmeli insanlardan;
Yoksa, insanlığı bilmem nasıl anlar insan? (s. 130)

vurgusunda 'yaşlı kadın' tipi, annesinin yer aldığı "Selma"dan (56) başka "Bayram" (50), "Said Paşa İmamı" (504), "Kocakarı ile Ömer" (s. 94) şiirlerinde de vardır ve hemen hepsi yoksul, ezik ve ağır sorumluluk altındadır. Dolayısıyla; Safahat'ta kadın; acıları, toplum içindeki konumu yoksulluk ve sıkıntılarıyla birlikte çizilmiştir. "Sait Paşa İmamı"nda, ölen kızının ruhuna mevlid okutmak için yalvaran yoksul kadın, dinlediği acı hikâye karşısında duygulanan "Valide Sultan", "Tevhid yahud Feryad" şiirinde;

Kalmış eli böğründe felâketzede mâder;
Evladını gömmüş kara topraklara, inler" (s. 20)

ifadesinde anlatılan anne, "Küfe"de (s. 24) kocasını kaybetmiş, çocuğunun yok olan geleceğinin acısını gizleyerek babasının işine sevkeden yoksul anne, "Hasır"da (s. 32), "Hayatı bir yığın âlâm olan" kimsesiz bir kadının komşuların temin ettiği bir hasırla gömülen mağdur, hasta ve ölümle karşılaşan ihtiyar kadın, "Meyhane"de (s. 38), kocasının içki müptelasına karşı durmaya çalışan kadın, "Bayram" (s. 50) şiirinde torununu salıncağa bindirmeğe çalışan yaşlı nine, "İstibdad" (s. 85) başlıklı şiirde, kocası sürgüne gönderilmek üzere tutuklandığında karşı koymaya çalışırken, düşüp bayılan kadın, "Hürriyet" (s. 92) şiirinde babası Yemen'de çarpışan kız çocuğu portreleri kadın konusunun sosyal realitelere yönelik bakış açısından tespit ve değerlendirmeleri içerir.

"Köse İmam" (s. 126) başlıklı şiir, Âkif'in kadın erkek münasebeti, kadının toplumdaki yeri gibi önemli bir sosyal meseleyi ele alış biçimi ile üzerinde durulmaya değer örneklerden biridir. Âkif, şiirinin sonunda; çocuklara, ihtiyarlara ve kadınlara toplumun diğer yarısı olarak merhamet gösterilmesi, insafılı davranılması gerektiği hususu üzerinde durur. Köse İmam, Âkif'in özlediği, idealize ettiği aydın din adamı tipi olup, mahallenin bütün meseleleriyle ilgilenen ve sosyal yapılanmanın sağladığı otorite ile sıkıntılara çözüm bulmağa çalışan bir karakterdir. Âkif, diğer sosyal konularda olduğu gibi kadın ve evlilik konusunda da, İslam'ın, çıkarlara uygun olarak amacı dışında kullanılmasını Köse İmam'ın ağzından eleştirir. Köse İmam'dan yarım isteyen üç çocuk annesi kadın, üstüne kuma getirmek isteyen kocasına karşı ge-

lince insafsızca dayak yemiştir. Kadının bu durumu Köse İmam'da hem merhamet hem de hiddet uyandırır ve bekçi ile kocasını çağırır. Kaba, cahil ve küstah olan adam, imamın kendisini tenkit edişini "haysiyetine tecavüz" olarak nitelendirir ve;

" Size haltetme düşer... Dövmüş isem, kendi karım.

Keyfim ister döverim, sen diyemezsin: " Dövme! " (s. 127)

cevabını verir.

Âkif, kadını bir eşya gibi gören ve onun kadınlık haysiyetini düşünmeyen erkekleri Köse İmam vasıtasıyla tenkit etmiş, kadını onun üzerinden gözetmiş ve savunmuştur. Köse İmam'a göre haysiyet, her şeyden önce sorumluluğunu idrak etmek demektir. Evli bir erkek karısını maddî ve manevî bakımdan kollayıp korumalıdır. Erkek anlaşıyorlarsa, karısını boşayabilir ama şiddet göstererek sefaletle sürükleyip sokaklara atamaz. Bu tür davranışlar güçsüzü ezmek olacağından günahdır. Adam, küstah bir tavırla Köse İmam'a dinin dört kadın almağa cevaz verdiğini söylerken Köse İmam, dini istediği gibi yorumlayan ve din maskesi altında kötülük edenlere dikkat değer bir ders verir ve adama kadını boşama hususunda Hazret-i Peygamber'in şu sözünü nakleder:

"Bir talâk oldu mu dünyada semalar titrer !" (s. 128)

Dört kadın alabilmek için de para ve sıhhat gibi önemli şartlar gerekir. Köse İmam, bu meselelerin aslında "bozulan terbiyemiz"ın sonucu olduğu düşüncesindedir. "Bozulan terbiye" vurgusuyla, Türk toplumuna şekil veren bütün manevî değerleri kastetmekte olan şair, manevi çöküşü hızlandıran etkeni II. Meşrutiyet'ten sonra memlekette esen aşırı hürriyet havası ile irtibatlandırır. "Sâye-i hürriyette" herkesin istediği her şeyi yapabileceği algısını değerlendirirken, hürriyetin her şeyden önce fertlerin birbirlerinin haklarına saygı duymayı öğrenmekle gerçekleştirebileceğini belirtir. Bunu sağlayacak en önemli şey ise, toplumun ilk nüvesi olan aile ocağından alınacak aile terbiyesidir.

Âkif'e göre; insanlar örf, âdet ve geleneğin yüzyıllarda meydana getirdiği kendi milliyetine has değerlerini kaybettiklerinde insan olma vasfını da kaybederler. Sebep-sonuç ilişkisinden bakıldığında ise en büyük etken sığ, yetersiz ve kulaktan dolma bilginin verdiği cehalettir.

Âkif "Köse İmam" isimli şiirinde bir aile dramını şöyle tasvir eder:

"-Ne kafam kaldı dayaktan, ne gözüm, hep şişti;
Karşı koysaydım eğer mutlaka işim bitmişti
Ağladım, merhamet et, yapma dedim... Kim dinler
Boşamakmış beni dünden beri efkârı meğer.
Üç çocuk annesi, emzikli kadın tek başına,

Koca berhâneyi silsin de; süpürsün de sana,
Yine sen bilmeyerek zâlim onun kıymetini,
Dene bîçarede kalkıp kolunun kuvvetini!

Köse İmam; ....

-Hangi haysiyetin, oğlum? O da varmış desene!
Beyimin şimdiki haysiyet-i mevhûmesin
Diyecek yok... Yalnız râhat ararlarsa eğer,
Böyle külfetli kuyûd altına hiç girmeseler!
-Sen imam, saçmalıyorsun... yetişir artık dur
Beni ısrâr ile da'vetteki maksad bu mudur?
-Haremim geldi demin ağlıyarak, sızlıyarak...
-Gözü çıksın domuzun, patlasın isterse, bırak!
-Döveceksin, ne boşarsın ? Boşadın, dövmek ne ?
Hem günah, hem de ayıp...
Bakma onun sen sözüne,
Ne domuzdur onu bilsen!
Nesi var, hırsız mı
Yoksa yüzsüz mü?
- Değil hiç biri...lâkin canım
-Sıktı akşam "edemem, üstüme evlenme!" diye
Ne demek! Dörte kadar evlenir erkek, demeye
Kalmadan başladı şirretliğe...Kızmaz mı kafam?
-Kustuğun herzeyi yutsun diye, hey sersem adam!
Döviyorsun, boşuyorsun elin öksüz kızını...
Haklı bir kerre ya! İnsan boşamaz haksızını.
-Boşamaz? Amma da yaptın! Ya şeriat ne için
Bize evlenmeyi tâ dörde kadar emr etsin?
İki alsam ne çıkar sâye-i hürriyette?
Boşamışsam canım ister boşarım elbette.
İşte meydanda kitap! Hem alırsız, hem boşarız!
-Dara geldin mi, şeriât! Sus ulan iz'ansız!
Ne zaman camie girdin? Hani tek bir hayrın?
Ağzı meyhâneye rahmet okuturken, hele bak,
Bana gelmişte şeriâtçı kesilmiş... Avanak!
Hangi bir seyyie yok defter-i â'mâlinde?
Seni dünyada gören var mı ayık halinde?
Müslümanlık'ta şeriat bunu emretmiş imiş:

Hem alır, hem de boşarmış; ne kadar sade bir iş!
Karı tatlıki için bak ne diyor Peygamber:
"Bir talâk oldu mu dünyâda, semâlar titrer!"
İki evlense ne varmış... Bu yenir herze midir?
Vâkıâ ba'zen olur, dörde kadar evlenilir...
Bu kimin harcı, a sersem, hele bir kerre düşün!
Tek kadın çok sana emsâl olan erkekler için.
Hani servet? Hani sıhhat? Ne ararsan mefkûud;
Tam takır bir kese var ortada, bir sıska vücûd!
Sen dua et ki "şeri'at" demiyor evde karın!
Yoksa, boynunda bugün zorca gezerdin yuların! (s. 125-130)

'Mahalle Kahvesi' nde ise düzgün ve mutlu bir aile hayatı hakkında:
"Hayat-ı âile" isminde bir ma'îşet var
Sa'âdet ancak odur... Dense hangimiz anlar?
Hayât-ı âile dünyâda en safâlı hayat,
Fakat o âlemi bizler tanır mıyız? Heyhat!
Sabahleyin dolaşıp bir kazanca hizmetle;
Evinde akşam otursan kemâl-i izzetle;
Karın, çocukların, annen, baban, kimin varsa,
Dolaşsalar; seni kat kat bu hâleler sarsa;
Sarây-ı cenneti yurdunda görsen olmaz mı?
İçinde his taşıyan kalb için bu zevk az mı ?
Karın nedîme-i rûhun; çocukların rûhun;
Anan, baban birer âğûş-i ilticâ-yı masûn.
Sıkıldın öyle mi! Lâkin, biraz alışsan eğer,
Fezâ kadar sana vâsi' gelir bu dar çember. (s. 119-120)

diyen Âkif aynı şiirin sonunda kahvede oturanlara kırlangıç yuvasının diliyle seslenir:

Tavanın pervazı altındaki toprak yuvadan.
Bakıyor bunlara, yan yan, iki çift ince nazar;
"Ya sizin bir yuvanız yok mu ?" Diyor anlaşılan.
Dişi erkek çalışan yavrulu kırlangıçlar... (s. 125)

Âsım'da; sağlam ve vakur duruşlu eski hayatın bozulmasını depreme benzeterek;

"Âh o yekparelik eyyamı hayal oldu bugün,
Milletin halini gör, sonra da maziyi düşün.
Kim bu yalçın kayalar sarsılacak derdi?"

Öyle sarsıldı ki edvâra tezelzül verdi!..” (s. 384)

diyen Mehmet Âkif, Hakkın Sesleri'nde aile kavramına dönerek şöyle der:

"Biz ki her mevcûdu yıktık gâyesiz bir fikr ile;
Yıkmadık bir şey bıraktık... Sâde bir şey: Âile.
Hangi bir bunyânı mahvettik de ıslah eyledik?
İşte viran memleket! Her yer delik, her yer deşik!
Bunların ta'mîri kaabil... Olsa ciddiyet, sebat:
Lâkin, Allah etmesin, bir düşse şâyet, âilât,
Er kavî kollarla hattâ kalkmaz imkânı yok.
Kim ki, kalker der, onun hayvan kadar izânı yok! (s. 225-26)

“Berlin Hatıraları” isimli şiirinde kadınlar için esas olan değer yargılarını sıralarken adeta günümüzü anlatmıştır:

“Benât-ı cinsine göstermek isterim seni ben...
Yabancı durma ki pek âşinâsınız kalben
O annecikler için duyduğum hurâfeyi at!
Düşünme, dest-i musâfâtı Şarka doğru uzat
Ne hisli vâlidelerdir bizim kadınlarımız!
Yazık ki anlatacak yok da yanlış anladınız.
Yazık ki onlar tasvîr eder birer umacı
Beş on romancı, sıkılmaz beş on da maksadcı.
Nedir bu anlaşmazlık? Gelin de anlaşınız;
Lisân-ı müşterek olmaz mı kendi gözyaşınız?” (s. 342-43)

Âkif'e göre annelik, kadına; yaratılış, tabiat ve toplum tarafından yüklenmiş en önemli roldür ve annelik, hele şehit annesi olmak kutsal bir hadisedir. Kadını her şeyden önce bir 'anne' olarak değerlendiren Âkif, kötü niyetlilere de karşı çıkmaktadır. Balkanların işgali, kayıplar, savaşlar ve göç sürecinde Yunanlılar ve Bulgarların kadınlara yapmış olduğu kötü muamele için;

“Şu na'sı kanlı çarıklarla çiğnenen kızlar
Şu hanedanı sönenler, şu hânumansızlar
Şu ümmehât-ı perişân, şu derbeder evlad
Şu saç yolan ninececikler, şu inleyen ecdâd”

diyen Âkif'in içi kan ağlamaktadır.

Bir yazarın kendi eserleri kadar çevirdikleri de külliyatının, kimliği, kişiliği ve düşünce dünyası bütünlüğünün bir parçasıdır; Mehmet Âkif Ersoy'un öncelikle Sebilürreşâd'da yayınlanan Muhammed Ferid Vecdi (1875-1954) ve Abdülaziz Çâviş'ten (1876-1929) yaptığı çeviriler içinde, yaşadığı dönemde önemli tartışma ko-

nularından biri olan İslam dünyasında kadının toplumsal konumu hakkında metinler de bulunmaktadır. Bu metinler kadın ve aile hakkında o dönemde yapılan tartışmalar çerçevesinde düşünülmeli ve değerlendirilmelidir. (Canbaz 2008) Âkif'in kadın konusunda çeviriler yapmış olmasının hem o dönemde kadın meselesinin yoğun bir tartışma konusu olmasına hem de onun İslam'ın kadına yaklaşımına yöneltile eleştirilere bir cevap verme ihtiyacına bağlamak mümkündür. Vecdi'den kadın konusunu ihtiva eden toplam on üç makale çevirmiş olan Mehmet Âkif, Müslüman kadınların çağın gereklerine göre yetiştirilmesi hususunda tamamen Batı'nın örnek alınmasının yanlışlığına vurgu yapar. Kadının psikolojik ve fizyolojik açıdan erkekten farklılığı, kadının asıl görevinin yeni nesiller yetiştirmek olduğu, Müslüman kadınların durumunun Batılı kadınlardan daha iyi durumda bulunduğu, kadının çalışması konusunda Batı'nın örnek alınmaması gerektiği, evi geçindirmenin erkeğin görevi olduğu, bu nedenle erkeğin ve kadının üzerinde bazı hakları bulunduğu, tesettürün amacının ne olduğu gibi konular ele alınmıştır.

Çaviş'ten tercüme edilen makalelerde ise benzer yaklaşımlar sergilenmekle beraber kısaca; Kur'an-ı Kerim'e göre erkek ve kadın haklarının dengeli olduğu, kadının fiziksel açıdan erkekten zayıf olmasının ruhen de bir zayıflık yaratıp yaratmadığı, kadının eski Roma ve Yunan Medeniyetlerindeki durumu, İslamiyet'e kadar kadınların tüm dünyada büyük esaret altında olduğu ve hakir görüldükleri, İslamiyet'e göre kadının ekonomik hakları ve kadının şahitliği konuları ele alınmıştır.

Dolayısıyla; Mehmet Âkif'in üzerinde durduğu en önemli sosyal meselelerden birisi, İslamiyet'te kadın ve aile konusundaki hükümlerin yanlış anlaşılması ve yorumlanmasıdır. Onun şiirlerinde bizi biz yapan değerlerin önemi, herkes için bir korunak olan ailenin huzuru ve devamı, aile bireylerinin görevleri, kadının önemi ve değeri, çok evliliğin sakıncaları, ailenin dağılma sebepleri ile boşanma hukukunun yanlış anlaşılması gibi konulara sıkça yer verilmiştir.

Nitekim Mehmet Âkif'in yaşadığı dönemde bir yandan kadının yüzyıllardır içinde bulunduğu mahrem alan zorlanmaya başlanmış, bir yandan ise İslamî kuralların gereği gibi bilinmemesinden dolayı kadın hor görülmüştür. Eserlerinde bu iki düşünceyle savaşıyan Âkif, Batılı kadına özenmenin Müslüman Türk kadını için doğru olamayacağını vurgulamış, İslamiyet'in asıl kaynaklarına inilmediği için şiddet gibi kadını olumsuz yönde etkileyen davranışların İslamiyet'e dayandırılmasına karşı çıkmıştır.

Kadının toplumsal hayat içerisinde etkin olarak yer alması, Batılılaşma taraftarı aydınlar tarafından modern toplum olmanın en önemli işareti olarak kabul edilmiş olmasına karşılık; kadını, inkılâbın ve çalışma hayatının bir parçası olarak görmeyen Âkif, kadının yerinin evi olduğu ve onu mutlu etme görevinin eşine düştüğünü belir-

terek, ister eğitimsiz ister aydın olsun kadının erkek tarafından ihmal edildiğini göstermeye çalışmıştır. Muhafazakâr düşüncede ailenin toplumu temel olduğu ve evlilik olmazsa toplumun çözüleceğine dair görüşler Mehmet Âkif'in paylaştığı ve dile getirdiği konulardır ve bu noktada kadına da önemli görevler düşmektedir. Âkif'e göre aile, vatanın, devletin ve saadetin temeli olup eğitimin de kaynağıdır. Çünkü aile, çocukların terbiye edildiği, millî ve manevî değerlerin doğdukları günden itibaren yaşanarak edinildiği sevgi ve şefkat dolu sıcak bir yuvadır. Kadını, mekan olarak daha çok evde ve mahallede gösteren Âkif, hayat pratiğinin önemi kadar bilim düşüncesinin ve sevgisinin bile ailedeki terbiyede verilmesi hususunu Köse İmam'da:

“Bu cehâlet yürümez, asra bakın asr-ı ulûm,
Başlasın, terbiyeniz, ailelerde oğlum”

sözleriyle dile getirir. (s. 130)

Mehmet Âkif'in çevresinde yaşayan kadınlarda olduğu gibi şiirlerindeki kadına geçtiğimizde dikkati çeken en önemli olgu 'kadın ve aşk' konusunun yan yana gelmediğidir. Kadını, toplumsal olarak daha çok haksızlığa uğrayan cins konumunda ele almış olan Âkif, modernleşme sürecinde erkek tarafından nasıl yanlış yönlendirildiğini dile getirmeğe çalışarak erkek egemenliğini hedef olarak eleştirmiş, eserlerinde kadını karşı cins olarak göstermek yerine kadınlığın taşıdığı İslami erdemleri vurgulamayı tercih etmiştir.

Toparlayacak olursak; devrinin sıkıntılarına olduğu kadar, günümüzün meselelerine de ışık tutan Mehmet Âkif'i anlamak, Safahat'ı anlamakla başlar. İçinde yaşadığı dönemin siyasî, sosyal gerçeklerini ve psikolojisini ve bütün bunların ıstıraplı görünüşlerini yansıtan bir söyleyişin hâkim olduğu Mehmet Âkif şiiri; dinî lirizm, toplum problemleri karşısındaki ıstırap, felsefî-hikemî duygu ve endişeler ağırlıklı, tespit ettiği meselere ciddi etütler mahiyetinde teorik ve pratik çözümler getiren, tarihî ufukları araştıran, geleceği işaret eden, yine bu anlamda teklifleri ve tavsiyeleri olan bir şiirdir.

Yardımanın, iyiliğin ve ümidin sesi, yol göstericisi olan Mehmet Âkif; kadının önemi ve yanlış tanıtılması, anneliğin kutsallığı, evlilik hayatında kadına verilen değer, İslam'da tek eşlilik esası, boşanma ve hukukunun yanlış algısı, aile terbiyesinin önemi, ailenin mutluluğu ve aile yapısını olumsuz etkileyen sebepler gibi konular etrafında eleştirel bakış açısı ile eğilen, topluma sosyal öneriler getiren ve model sunan bir misyonun sahibidir.

Âkif'in topyekûn karşısında olduğu şey cehalettir. Realist bir gözle yaşadığı toplumu analiz ederken şiiri hayata, hayatı şiire sokarak değerlendiren Mehmet Âkif'in 'kadın' konusunu da bu çerçevede ele aldığı söylemek mümkündür. Hayatındaki anne, kız kardeş, eş, kız çocuğu ve eserlerinde işlemiş olduğu kadın konusunu genel-

leştirdiğimizde; Âkif'in, kadını karşı cins olarak güzel bir varlık, sevgili veya estetik obje olarak görmek yerine, toplumda yüceltilmesi ve yükseltilmesi gereken erdemli, merhametli, sorumluluk sahibi bir fert ve özellikle bir anne olarak görmek eğiliminde olduğu söylenebilir.

Kaynakça

BOLAY, Süleyman Hayri; (1986) "Mehmet Âkif'in Aileye Bakışı", Türk Kültürü Dergisi, S: 24

CANBAZ, Firdevs, (2008) "Mehmet Âkif Ersoy ve Müslüman Kadını", Hece Mehmet Âkif.

Ersoy Özel Sayısı,. S: 133, Ankara-Hece Yayınları.

ERCILASUN, Bilge, (1987)"Mehmet Âkif'in Şiirlerinde Kadın ve Aile Temi", Hacettepe.

Üniversitesi-Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi. Ankara., S: 1.

(1988) "Bülbül ve Leyla", Türk Kültürü, S: 308, Aralık.

ERSOY, Mehmet Âkif; (1977) *Safahat* (Tertip Eden: Ömer Rıza Doğrul), İstanbul, İnkılâp ve Aka Yayınevi, 11. baskı / (Alıntılarda bu baskıdan yararlanılmıştır.)

ÖKAY, Orhan (1989) *Mehmet Âkif*, Ankara, Akçağ Yayınları.

ÖZALP, Ömer Hakan (Haz.) (2010) *Mehmet Âkif Ersoy'un Aile Mektupları*, Mehmet Âkif Ersoy, Üniversitesi Rektörlüğü, Semih Ofset, Ankara.

(*) I. Uluslararası Mehmet Âkif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı; (2009), Mehmet Âkif Üniversitesi Yayını C: I-II; Burdur (Muhtelif yazılardan yararlanılmıştır.)